

Problem för kunskap i vår tid

I sin intressanta uppsats "Kunskap i vår tid" (FT 1980:4) har Gunnar Andrén fört debatten ett steg framåt genom att generalisera ett av leden i kunskapsrelationen till att omfatta system, som går utöver ett individuellt medvetande. På så vis kan han antyda, hur man kunde definiera kunskap i förhållande till ett helt samhälle. Därigenom skulle det bli möjligt att ställa krav på ett samhälle och dess kulturmiljöer ur en ny synvinkel. För en kritiskt tänkande människa, som står inför tvånget att underkasta sig ett samhälle eller en del därav, är det naturligtvis av fundamental betydelse att av detta samfund i gengäld kunna kräva, att det genomsyras av kunskap, av förnuft och verklighetssinne, och inte domineras av lögn och bedrägeri svepta i religiös eller politisk ideologi.

Jag tror dock, att detta angelägna filosofiska program är svårare att genomföra, än Andrén förefaller ha tänkt sig, och att det fordrar en rätt komplicerad apparat av hittills outhärliga begrepp.

Andréns teori baserar på det klassiska kunskapsbegreppet, som innebär, att personen x vet, att p är fallet, om och endast om (1) x är övertygad om, att p är fallet, (2) det är sant, att p , och (3) x har goda skäl för, att p . I sin fjärde definition når Andrén så fram till följande begreppsbestämning: Påståendet, att p , utgör kunskap i systemet S , om och endast om (a) påståendet, att p , är element (uttryckt) i S , (b) det är sant, att p , och (c) S innehåller goda skäl för, att p .

Nu finns det tyvärr en invändning mot det klassiska kunskapsbegreppet, som även träffar Andréns fjärde (och varje därpå baserad) definition. Jag har förgäves väntat på, att någon skulle anföra de motexempel som Edmund Gettier har formulerat i en kort uppsats ("Is justified true belief knowledge?", *Analysis*, vol 23, s 121–123), vilken rent av har förorsakat en lokal översvämning i den filosofiska litteraturen.

En något förstärkt variant av Gettiers andra argument går väsentligen ut på följande. En person x är på goda grunder övertygad om, att p , fastän p inte är fallet. Enligt den klassiska kunskapsdefinitionen gäller då, att x inte vet, att p . Låt q vara ett från p skilt, sant påstående, vars oriktighet x av goda skäl är övertygad om. Då vet x inte heller, att q . Av p följer nu: p eller q , som är ett sant påstående, eftersom q är sant. Nu

tillhör x en liten, exklusiv samhällsgrupp, vars utbildning och inställning präglas av förnuft och verklighetssinne, och därför är han övertygad om, att p eller q gäller, eftersom han är övertygad om, att p gäller. Vidare är de goda skäl för p som han kan anföra lika goda skäl för påståendet, att p eller q . Enligt den klassiska definitionen vet alltså x , att p eller q . Men då p är falskt, skulle x kunna veta, att p eller q , endast om x visste, att q , vilket dock inte är fallet. Om vi accepterar det rimliga språkbruk ur vilket denna princip har abstraherats, så har vi alltså råkat in i en motsägelse, vilket är katastrofalt i varje samhälle, som strävar efter att styras av förnuft och verklighetssinne.

För att tillfredsställa vissa filosofer skall jag även betrakta en motsvarande situation helt sinnligt. Herr Kronskog har i många år lämnat in sin tipskupong med en enda rad bestående av enbart kryss. Senaste veckan råkade han emellertid i hastigheten skriva fel och utan att själv märka det ange en etta i stället för ett kryss på sista platsen. I TV-nyheterna får han av en dam med slött utseende till sin länge uppdämda belåtenhet höra, att en kupong med enbart kryss tar hem högsta beloppet. Kronskog är alltså fast övertygad om, att han äntligen har tippat alla rätt, och han har även enligt egen mening goda skäl för sin övertygelse. Dessutom har han enligt egen uppfattning med rätta ett orubbat förtroende för svensk TV. Men ändå vet han ju inte, att han tippat rätt, eftersom han av TV-meddelandet att döma i själva verket tippat fel. (I det abstrakta exemplet ovan kunde p motsvara påståendet, att Kronskog har tippat enbart kryss, och q påståendet, att en rad med elva kryss och en etta på sista platsen vunnit högsta vinsten.)

Tyvärr förhöll det sig så, att damen i TV också hade begått ett fel och sagt "kryss" i stället för "etta" på sista platsen. Kronskog hade alltså vunnit i alla fall, men utan att veta det. Han visste bara, att den rad som han på angivet goda grunder var övertygad om att ha tippat var identisk med den rad han på likaledes goda grunder var övertygad om att vara den vinnande. Däremot visste han inte, att den faktiskt vinnande raden var identisk med den av honom faktiskt tippade.

Jag skall inte göra som Chaplin på pantbanken (och en och annan ännu inte avliden filosof) och med en beklagande axelryckning lämna tillbaka den granskade klockan med det sönderplockade innanmätet i total orda, utan i stället lämna ett litet bidrag till en möjlig genomförbar reparation.

Till att börja med tror jag, att man måste föra in en tidsvariabel och begränsa ett påståendes giltighet som kunskap i ett system till en angiven tidpunkt. Dessutom är det väl knappast realistiskt att tala om kunskap i en absolut mening: man får i stället tänka sig, att kunskapen är graderad och att man mer eller mindre intuitivt kan kvantifiera åtminstone delar

av den. För att vi skall ha en chans att kringgå Gettiers argument, måste vidare ett från S skilt grundsystem S' införas, som innehåller kriterier för sanningen av de i S betraktade påståendena och regler för graderingen av de skäl som ligger till grund för övertygelser uttryckta i S. (Vi närmar oss här möjliga svar på frågor, som ställs mot slutet av Per Kraulis' diskussion av "Objektiv kunskap" (FT 1981:3).

Man borde därför kanske försöka definiera följande relation: påståendet, att p, utgör vid tidpunkten t kunskap av graden r i systemet S på basis av grundsystemet S' . De första komponenterna i definitionen kunde då förslagsvis bestämmas sålunda: (a^*) p är vid t element i S och S' ; (b^*) det är sant i S' , att p; (c^*) S innehåller skäl, som i S' har kunskapsgraden r' , $r' \geq r$, för påståendet, att p.

Man kan tänka sig systempar S och S' , som uppfyller (a^*) – (c^*) och som är sådana, att de träffas av Gettiers argument. Urvalet av systemkombinationer måste därför begränsas till sådana, som undgår Gettiers kritik. I det abstrakta exemplet ovan bör man välja S' så, att skälen för p får ett lågt värde i S' , även om skälen för q får ett högt värde där. På så vis kan man undvika, att kunskapsgraden i det speciella systemet x blir hög för p eller q, då ju de enligt S' goda skälen för detta påstående är obekanta för x (de ingår inte i systemet x).

För att kunna välja ett kunskapssystem, som motsvarar ens egen förnufts nivå, måste man kunna jämföra olika system. Då måste det finnas ett för dessa system gemensamt grundsystem, som innehåller kriterier för sanningen hos påståenden, som är kandidater för kunskap, och kvantitativa värderingsregler för de skäl som anförs för subjektiva övertygelser. Eftersom sådana påståenden enligt förslaget (a^*) skall ingå både i kunskapssystemet S och i dess grundval S' , får man föreställa sig, att S' och S skär varandra, utan att S' därför nödvändigtvis är inkluderat i S.

Detta leder tillbaka till den egentliga och stora uppgift som André har föresatt sig. Vid sökandet efter kunskap bör man, kunde man säga, utgå från en kärna av sanning och kritisk värdering och sedan med oföretterlig skepsis välja en kulturmiljö, som omfattar ett minimalt kvantum förvirring och ideologi. Denna kunskapsprocess måste filosofin analysera och exakt rekonstruera. Ideologierna frodas i den del av S-systemen som ligger långt utanför S' -grunden. Därför gäller det, att från relativt säkra grunder röra sig på grunt vatten och utan att gå på grund hålla sig så nära land som möjligt och minera tillfarterna från den lurande avgrunden.

Försök nu bara få Kronskog att förstå, att det här är allvar och att han inte får veta någonting definitivt, innan filosoferna med gemensamma ansträngningar har plockat sönder varandras begrepp.